

HAYEF: Journal of Education

ARAŞTIRMA MAKALESİ/RESEARCH ARTICLE

Tek Ebeveynli Çocukların Yaşam Deneyimleri*

S. Armağan KÖSEOĞLU¹

Yelda YILDIZ²

ÖZ

Araştırmanın amacı, tek ebeveynli çocukların aile yaşantılarına ilişkin duygu, düşünce, deneyimlerinin ve yaşantılarına etkisinin çocukların anlatıları aracılığıyla ortaya konmasıdır. Araştırmada yöntemsel olarak, fenomenolojik bakış açısı tercih edilmiştir. Ölçüt örnekleme yöntemiyle oluşturulan çalışma grubunda 11 boşanma ve 10 ölüm sonucu tek ebeveynli çocuk yer almıştır. Bu araştırmada betimsel analiz ve içerik analizi kullanılarak veriler çözümlenmiştir. Araştırmanın amacı kapsamında, katılımcılarla yarı yapılandırılmış görüşme yapılmıştır. Sonuçta; boşanma sonrası her iki ebeveyniyle/ birlikte kaldığı ebeveyniyle olumlu ilişkiye sahip, yaşam standartlarında önemli bir değişiklik yaşamayan ve ebeveynleri/ebeveyni tarafından ihtiyaçları karşılanan katılımcıların olumlu yaşam deneyimlerine sahip olduğu ancak bunların yaşanmadığı durumlarda ise olumsuz yaşam deneyimlerinin ortaya çıktığı belirlenmiştir. Ölüm sonucu tek ebeveynli çocuklarda, yas sürecini sağlıklı yaşayan, hayatta kalan ebeveyni tarafından ihtiyaçları karşılanan, yaşam standartlarında önemli değişiklik yaşamayan, aile içi ve sosyal destek görenlerin olumlu yaşam deneyimlerine sahip olduğu ancak bunların gerçekleşmediği durumlarda ise olumsuz deneyimlerin ortaya çıktığı belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler

Tek ebeveynlik • Tek ebeveynli çocuk • Boşanma • Ölüm

Life Experiences of Single-Parent Children

Abstract

The aim of this study is to reveal single-parented children's feelings, ideas, and experiences through their narratives. A phenomenological perspective was chosen for this study. 21 children raised by a single parent (q1 as the result of divorce, and 10 as the result of death) were chosen using the criterion sampling-method. In this study, data were analyzed using descriptive analysis and content analysis. Semi-structured interviews were held with the participants within the scope of the research. As a result, it was seen that those whose life experiences were favorable were the ones who had the best relations with both parents or the parent with whom they lived; who experienced no significant change in their standard of living after divorce, and whose parents responded appropriately to their needs. When these factors were not present, negative life experiences were reported. Furthermore, those children with positive life experiences whose parent was widowed were those who had been able to grieve in a healthy way, and whose needs were responded to successfully by their remaining parent; those who had insufficient family and social support reported negative experiences.

Keywords

Single parenting • Single-parented child • Divorce • Death

* Bu makale Doç. Dr. S. Armağan Köseoğlu danışmanlığında Yelda Yıldız tarafından hazırlanan doktora tezinden üretilmiştir.

1 Sorumlu yazar: S. Armağan Köseoğlu (Doç. Dr.), İstanbul Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, İstanbul, Türkiye. Eposta: armagan@istanbul.edu.tr

2 Yelda Yıldız (Dr.), Milli Eğitim Bakanlığı, İstanbul, Türkiye, Eposta: yeldayildiz06@gmail.com

Atf: Köseoğlu, S. A. ve Yıldız, Y. (2018). Tek ebeveynli çocukların yaşam deneyimleri. HAYEF: Journal of Education, 15(2), 80-98.

<http://dx.doi.org/10.26650/hayef.2018.15.2.0009>

Extended Summary

Introduction and Purpose of Study

There are concerns that single-parent children enjoy fewer physical, psychological, social and economic opportunities than those living with two parents. Single parenthood has been increasing in Turkey, as in many countries. Some single-parent children have separated or divorced parents, while others have suffered the loss of a parent (Burghes, 1994). Analyses focused on the experiences, lives, and living conditions of not only single-parent children, but also the whole single-parent family, are quite limited (ASAGEM, 2011; Sancaklı, 2014). This study aims to fill this gap by examining the emotions, thoughts, experiences, and effects on the lives of single-parented children.

Method

Since the life experiences of single-parented children were examined in the study, the phenomenological approach was used as a method. The study group was formed by the criterion sampling-method. The study group consisted of 11 single-parented adolescents whose parents had divorced, and 10 single-parented adolescents who had suffered the death of one parent. Two different forms created by researcher were used for the information of participants. Semi-structured interview questions were used for qualitative data. Data were analyzed using descriptive and content analysis.

Findings, Discussion and Conclusion

In terms of opinions on the concept of family, the topic of quantitative and qualitative identification was addressed from participants whose parents were divorced and the topic of support and solidarity was addressed from participants whose parent was widowed. In terms of opinions on about living with a single parent, the relationship with the parent was attained from participants whose parents were divorced, while the topic of emotional deficiency was addressed with participants whose parent was widowed. In terms of opinions on the relationship with the parent the child lives with, the topics of conflict-based and inadequate relationship vs. satisfied relationship were addressed with participants whose parents were divorced and the topic of relationships based on general estimation was addressed with participants whose parent was widowed. In terms of opinions on the advantages and disadvantages of living with a single parent, the topics of role integration with the parent, the expectation of the role of a mother or father, and inadequate support networks were addressed with the participants whose parents were divorced, and the topics of emotional deficiency and strengthening family ties were addressed with participants whose parent was widowed. In terms of opinions on other children living

with both parents, the topic of not comparing their lives to others' was addressed with participants whose parents were divorced, and the theme of emotional deficiency was addressed with participants whose parent was widowed. In terms of opinions on how they cope with divorce or death, the topic of parental approach and coping with personal resources was addressed with participants whose parents were divorced, and the topic of familial and social support and coping directly and indirectly were addressed with participants whose parent was widowed. In terms of opinions on what has changed in their lives after divorce or death, the topics of reshaping relationships, academic and emotional influences and life style change were addressed with participants whose parents were divorced, and the topic of reshaping personal roles in family, changing familial and personal dynamics, and economical complication were addressed with participants whose parent was widowed.

It is clear from the data the most disadvantaged children of divorce are those who are not prepared for the situation by the parent or parents; who have witnessed divorce proceedings and conflicts between parents; who rarely or never see the parent with whom they do not live; and who are in conflict with the parents with whom they live. Despite a lack of communication with the separated parent, participants who have a satisfied relationship with the parent with whom they live has a positive attitude toward life. Those who have the most favorable life experiences are those who have good relationship with both parents, are not experiencing a significant change in their standard of living after divorce, and whose needs are adequately met by their parents. Among participants whose parent was widowed, the ones at a disadvantage are those who cannot grieve in healthy ways, who are privy to the mental problems of their living parent, who cannot get sufficient social support, and who have financial problems. These participants envy their friends who have both parents; they become upset and angry when they hear or see their peers interacting with their parents. Those with the most favorable life experiences are those who grieve in healthy ways, whose care and needs are successfully met the living parent, who experience no significant change in their living standards, and who receive adequate family and social support. It is proposed that the development of school-based intervention programs and the implementation of these programs by counselors are recommended, in particular, to help single-parent children cope with loss.

Boşanma ya da ebeveynlerden birinin ölümü ile meydana gelen tek ebeveynlik, Türkiye’de son yıllarda sıklıkla görülen sosyal olgulardan biridir. Tek ebeveynliğin farklı oluşum süreçleri, hem tek ebeveynlerin hem de çocuklarının farklı şekillerde etkilenmelerine neden olmaktadır.

İki ebeveyniyle birlikte yaşayan çocuklara göre tek ebeveynli çocukların fiziksel, psikolojik, sosyal ve ekonomik olarak daha az imkânlarının olduğuna yönelik endişeler mevcuttur. Tek ebeveynli çocukların bir kısmı ayrılmış ya da boşanmış ebeveynlere sahipken diğer bir kısmı ise ebeveyn ölümüne maruz kalmıştır (Borghes, 1994). Bunlara tercih sonucu oluşan ve geçici koşullardan kaynaklanan tek ebeveynli aile çocukları da dâhil edilmiştir (Gladding, 2012).

Türkiye’de de birçok ülkede olduğu gibi tek ebeveynlik artmaktadır. Tek ebeveynli çocuk sayısı ile ilgili net bir bilgiye ulaşılamamasına rağmen tek ebeveynli aile oranlarına bakıldığında bu oran 2014 yılında Türkiye’de toplam hane halklarının %7.6’sını oluştururken, 2015 yılında %7.8’e ve 2016 yılında ise %8.2’ye yükselmiştir (TUİK, 2017).

Yurtdışı literatürdeki çalışmalara bakıldığında, tek ebeveynli çocukların yeterlilik ve öz saygılarının (Pike, 2003); tek ebeveynli ailelerde ebeveyn çocuk ilişkilerinin (Risman & Park, 1988); tek ebeveynli çocukların psikolojik risk altında olup olmadığının (Blechman, 1982); boşanmış ebeveyn çocuklarının davranış problemlerinin (Hilton & Desrochers, 2002); boşanma sonrası çocukların uyum düzeylerinde stres ve/veya koruyucu faktörlerin neler olduğunun (Amato, 1993; Amato & Keith, 1991; Barnes, 1999; Compas & Williams, 1990; Guttman & Rosenberg, 2003; Kelly & Emery, 2003; Rodgers & Rose, 2002); çocukların ebeveyn ölümüne uyumunun (Termbly & Israel, 1998); ebeveyn ölümünün çocukların psikolojik gelişimine etkisinin (Berlinsky & Biller, 1982; Breier et al., 1988; Finkelstein, 1988; Harris, Brown & Bifulco, 1990) incelendiği ve ebeveyn ölümü yaşayan çocuklara yönelik müdahale programlarının uygulandığı (Black & Urbanowitz, 1985; Christ, Siegel, Mesagno & Langosch, 1991) araştırmalara rastlanmıştır.

Türkiye’de ise tek ebeveynli çocuklarla ilgili yapılan çalışmaların ağırlıklı olarak, stres, benlik saygısı, sosyal beceriler vb. gibi duygusal ve sosyal süreçlerine yönelik olduğu görülmektedir (Alıcı, 2010; Attepe, 2010; Balcı-Çelik, 2011; Gizir, 2006; Kurt, 2013; Öngider, 2013; Sancaklı, 2014; Toksoy, 2005; Uzun, 2013; Yıldız, 2004).

Türkiye’de sadece tek ebeveynli çocukların değil tüm tek ebeveynli aile bireylerinin deneyimlerine, yaşantılarına ve yaşam koşullarına odaklanan analizler oldukça sınırlıdır (ASAGEM, 2011; Sancaklı, 2014). Aile yapıları nedeniyle farklı yaşam deneyimlerine sahip olan, ölüm ve boşanma sonucu tek ebeveynli çocuklara odaklanan, sadece duygusal ve sosyal yaşantılarını değil aynı zamanda eğitsel ve ekonomik yaşantılarını da ele alan ve ihtiyaçlarına yönelik müdahale programları

geliştirecek çalışmalara ihtiyaç vardır. Sözkonusu eksikliklerden yola çıkarak gerçekleştirilen bu çalışmada, her iki grubun duygusal ve sosyal, eğitsel ve ekonomik yaşam deneyimleri ele alınmış, tek ebeveynli çocukların aile yaşantılarına ilişkin duygularını, düşüncelerini, deneyimlerini ve yaşantılarına etkilerini, çocukların anlatılarındaki anlamlar aracılığıyla ortaya koymak amaçlanmıştır.

Yöntem

Araştırma Modeli

Araştırmanın amacını gerçekleştirmek için nitel araştırma geleneği içinde yer alan fenomenolojik yöntem kullanılmıştır. Fenomenolojik çalışmanın amacı hipotezleri test etmek ve bulguları bir popülasyona genellemek değil, açık olayları ya da davranışları tanımlamanın aksine katılımcıların deneyimledikleri anlamlara odaklanmaktır (Senter & Caldwell, 2002). Fenomenolojik çalışmalar farkına varılan ancak derinlemesine bilgi sahibi olunmayan olgular üzerinden anlamların elde edilmesini sağlamaktadır (Creswell, 2016).

Çalışma Grubu

Ölçüt örnekleme yöntemiyle oluşturulan çalışma grubunda İstanbul'da ikamet eden 11 boşanma, 10 ölüm sonucu tek ebeveynli lise öğrencisi yer almıştır. Katılımcı sayısında veri doygunluğuna ulaşılması belirleyici olmuştur. Boşanma sonucu tek ebeveynli katılımcıların 4'ü erkek, 7'si kadın; 8'i anneye, 2'si babayla ve 1'i her iki ebeveyniyle birlikte kalmaktadır; 5'i ayrı olduğu ebeveynle hiç görüşmezken 2 kişi yılda birkaç defa, 1 kişi iki haftada bir, 1 kişi haftada bir ve 2 kişi haftada 3-4 defa görüşmektedir, 3'ü sınıf tekrarı yapmıştır. Ölüm sonucu tek ebeveynli katılımcıların 4'ü erkek, 6'sı kadın; 8'i baba kaybı, 2'si anne kaybı yaşamıştır; 4'ü ebeveyn kaybını 1-5 yaşlarında, 6'sı 10-14 yaşlarında yaşamıştır ve 2'si sınıf tekrarı yapmıştır.

Veri Toplama Araçları

Katılımcılara ait demografik bilgilere ve boşanma/ölüm süreciyle ilgili bazı bilgilere ulaşmak için araştırmacı tarafından oluşturulan iki farklı form kullanılmıştır. Boşanma sonucu tek ebeveynli çocuklara yönelik bilgi formu 88; ölüm sonucu tek ebeveynli çocuklara yönelik bilgi formu ise 94 sorudan oluşmuştur. Formlar için öncelikle literatür taranmış ve 2 tek ebeveynle görüşülmüştür. Formların işlevselliğini değerlendirmek için 3 tek ebeveynli lise öğrencisiyle ön görüşme yapılmış ve ardından uzman görüşü alınarak gerekli düzeltmeler yapılmıştır. Nitel verilere ulaşmak için 8 'yarı yapılandırılmış görüşme' sorusu kullanılmıştır. Görüşme

sorularının belirlenmesinde, pilot uygulamadaki bilgi formlarına verilen cevaplardan yararlanılmış ve alandaki 3 öğretim üyesinden uzman görüşü alınarak sorulara son şekli verilmiştir.

İşlem

Yarı yapılandırılmış görüşmeler için öğretmen ve psikolojik danışmanlar aracılığıyla tek ebeveynli lise öğrencileri tespit edilmiş, gönüllü öğrencilerden 18 yaşın altında olanların velilerinden onay formu istenmiştir. Katılımcılara önce bilgi formu verilmiş ardından kendileriyle bireysel görüşmeler yapılmıştır. Veriler betimsel analiz ve içerik analiz kullanılarak analiz edilmiştir. İlk olarak katılımcıların cevapları, yazıya aktarılmış ifadelerdeki benzerlikler belirlenerek temalar ve kategoriler oluşturulmuştur. Sonrasında, katılımcıların deneyimlerinin özünün tartışıldığı betimleyici ifadeler araştırmacı tarafından ele alınmıştır. Araştırmanın geçerliği ve iç güvenirligi için nitel araştırmada yer alan meslektaş teyidi (Yıldırım ve Şimşek, 2008) yöntemine başvurulmuştur. Diğer iç güvenirlilik adımları ise araştırma sorularının açık bir şekilde ifade edilmiş olması ve geçerli olmayan verilerin ayıklanmasıdır. Dış güvenirligin sağlanması için katılımcılar açık bir biçimde tanımlanmış, veri toplama ve analiz yöntemleriyle ilgili detaylı açıklamalar yapılmıştır. Son olarak araştırmanın geçerliğini ve güvenirligini arttırmak amacıyla çeşitleme stratejisi (Yıldırım ve Şimşek, 2008) kullanılmıştır. Araştırmacı tarafından hazırlanan bilgi formlarıyla hem veri çeşitliliği artırılmış hem verilerin birbirini teyit etmesi sağlanmıştır.

Bulgular

Boşanma ve ölüm sonucu tek ebeveynli çocuklarla yapılan görüşmelerden ortaya çıkan temalar ayrı başlıklar altında ele alınmıştır.

Boşanma Sonucu Tek Ebeveynli Çocuklar ile Yapılan Görüşmelerden Ortaya Çıkan Temalar

Araştırmanın ‘sana göre ‘aile’ kavramı ne anlam ifade ediyor?’ sorusundan elde edilen bulgular niceliksel ve niteliksel tanımlama teması altında toplanmıştır. Katılımcıların büyük bir kısmının duygusal ve paylaşımsal yorumlarda bulunarak aile içindeki birlik-beraberliğe vurgu yaptığı görülmüştür.

Araştırmanın ‘tek ebeveynle yaşamak sana göre ne anlam ifade ediyor?’ sorusundan elde edilen bulgular ağırlıklı olarak tek ebeveynle ilişkiye bağlı olarak teması altında toplanmıştır. Tek ebeveynle kurulan ilişkinin olumlu veya olumsuz olması katılımcıların tek ebeveynliğe yönelik görüşlerini etkilemektedir.

Araştırmanın ‘birlikte yaşadığın anne/babanla ilişkin nasıl?’ sorusundan elde edilen bulgular çatışmalı ve yetersiz ilişki ve tatmin edici ilişki temaları altında toplanmıştır.

Araştırmanın ‘sana göre tek ebeveynle yaşamının avantajları ve dezavantajları neler?’ sorusundan elde edilen bulgular ağırlıklı olarak tek ebeveynde rol birleşmesi ve anne/baba rol beklentisi ve yetersiz destek ağı temaları altında toplanmıştır. Çoğu katılımcı tek ebeveynin kontrolü sağlamasını ve tek ebeveynle gelen otorite rahatlığını avantajlı bulduğunu belirtmiştir. Ancak bazı katılımcılar ayrı olduğu ebeveynin eksikliğini hissettiğini ve tek ebeveynin yetersiz kaldığı durumlar olduğunu belirtmiştir.

Araştırmanın ‘her iki ebeveyniyle bir arada yaşayan diğer çocukları nasıl değerlendiriyorsun? Onlarla aranda bir fark görüyor musun? Varsa neler?’ sorusundan elde edilen bulgular ağırlıklı olarak kıyaslamaya ihtiyaç duymama teması altında toplanmıştır. Araştırmanın ‘boşanma olduğunda neler yaşadın?’ sorusundan elde edilen bulgular boşanma sürecine sürüklenen çocuklar ve boşanma sürecine hazırlanan çocuklar temaları altında toplanmıştır. Bazı katılımcılar uzun süren çatışmalı mahkeme sürecine tanıklık ettiğini ve boşanma öncesinde ve sonrasında iki ebeveyn arasında kaldığını belirtmiştir.

Araştırmanın ‘boşanmayla nasıl başa çıktığını düşünüyorsun?’ sorusundan elde edilen bulgular ağırlıklı olarak ebeveyn yaklaşım tarzı alt temasında ardından kişisel kaynaklarla başa çıkma temasında toplanmıştır. Birlikte yaşanan ebeveynle kurulan güçlü ilişkinin katılımcıların başa çıkmalarında önemli bir etkisinin olduğu görülmüştür. Bazı katılımcıların ise zaman geçtikçe olaylara daha farklı anlamlar yükledikleri görülmüştür.

Araştırmanın ‘boşanma sonrası hayatında neler değişti?’ sorusundan elde edilen bulgular ağırlıklı olarak ilişkinin yeniden şekillenmesi alt teması, akademik ve duygusal etkiler ve yaşam tarzı değişimi temaları altında toplanmıştır. Yapılan görüşmelerde, boşanma sonrası ayrı kalınan ebeveynle ya çok az görüşme ya hiç görüşmeme, birlikte yaşanan ebeveynin ya daha ilgili ve sevecen olması ya da daha ilgisizleşmesi, birlikte yaşanan ebeveynin eski eş ve ailesi tarafından yargılanacağı çekincesiyle ya daha otoriter olması ya da boşanma sonrası otorite konusunda daha esnek davranması ve ağabey, dayı gibi yakınları bir süre baba yerine koyma, ilişkinin yeniden şekillenmesi temasında ön plana çıkan açıklamalar arasında yer almıştır.

Katılımcılar arasında boşanmaya uyum sağlayamamış ve hem ayrı kalınan ebeveynle hem birlikte yaşanan ebeveynle büyük sorunlar yaşayanların ciddi psikolojik problemler yaşadığı görülmüştür. Duygusal problemlerin sağlıklı bir şekilde çözülememesi bu katılımcıların derslerine odaklanamamalarına ve akademik başarılarının olumsuz etkilenmesine neden olmaktadır. Boşanma sonrası bazı yaşam tarzı değişikliklerinin de (örn. taşınma, okul değişikliği, arkadaş ortamı değişikliği)

hem duygusal hem akademik problemlerin artmasında önemli rol oynadığı görülmüştür.

Ölüm Sonucu Tek Ebeveynli Çocuklar ile Yapılan Görüşmelerden Ortaya Çıkan Temalar

Araştırmanın ‘sana göre ‘aile’ kavramı ne anlam ifade ediyor?’ sorusundan elde edilen bulgular ağırlıklı olarak destek ve dayanışma teması altında toplanmıştır.

Araştırmanın ‘tek ebeveynle yaşamak sana göre ne anlam ifade ediyor?’ sorusundan elde edilen bulgular ağırlıklı olarak ebeveynin duygusal eksikliği teması altında toplanmıştır. Yüksek sayıda katılımcı aile içerisinde kaybedilen ebeveynin yokluğunun hissedildiğini belirtmiştir.

Araştırmanın ‘birlikte yaşadığın anne/babanla ilişkin nasıl?’ sorusundan elde edilen bulgular genel tatmine dayalı ilişki teması altında toplanmıştır.

Araştırmanın ‘sana göre tek ebeveynle yaşamının avantajları ve dezavantajları neler?’ sorusundan elde edilen bulgular ağırlıklı olarak duygusal eksiklik alt teması ve aile bağlarında güçlenme teması altında toplanmıştır.

Araştırmanın ‘her iki ebeveyniyle bir arada yaşayan diğer çocukları nasıl değerlendiriyorsun? Onlarla aranda bir fark görüyor musun? Varsa neler?’ sorusundan elde edilen bulgular ağırlıklı olarak ebeveynin duygusal eksikliği teması altında toplanmıştır.

Araştırmanın ‘ölüm olduğunda neler yaşadın?’ sorusundan elde edilen bulgular kayba yönelik tepkiler/reaksiyonlar teması altında toplanmıştır. Katılımcıların ağırlıklı olarak acı, öfke ve gelecek endişesini içinde barındıran duygusal tepkiler/reaksiyonlar ardından sırasıyla davranışsal ve düşünsel tepkiler/reaksiyonlar gösterdiği ortaya konulmuştur.

Araştırmanın ‘ebeveyn ölümüyle nasıl başa çıktığını düşünüyorsun?’ sorusundan elde edilen bulgular ağırlıklı olarak ailesel ve çevresel destek temasında ardından doğrudan ve dolaylı başa çıkma mekanizmaları temasında toplanmıştır.

Araştırmanın ‘ölüm sonrası hayatında neler değişti?’ sorusundan elde edilen bulgular ağırlıklı olarak ailedeki bireysel rollerin yeniden şekillenmesi alt teması, ailesel ve bireysel dinamiklerin değişimi ve ekonomik güçlük temaları altında toplanmıştır. Yapılan görüşmelerde katılımcıların çoğu hayatta kalan ebeveynlerinin yükünün arttığını belirtmiştir. Bazı katılımcılar aynı zamanda diğer aile bireylerinde ya da kendilerinde de yük paylaşımı noktasında değişim olduğunu vurgulamıştır. Bir diğer önemli nokta aile içinde daha sıkı bir bağın oluşmasıdır. Ancak her ne kadar aile bireyleri arasındaki bağ kuvvetlense de ölen ebeveynin yokluğunun hissedilmesi çoğu katılımcının duygusal eksiklik hissetmesine ve çevresel tepkilerden kaçındıkları

için sosyal ortamlardan geri çekilmelerine neden olmaktadır. Akademik anlamda da bazı katılımcılar başarılarının düştüğünü belirtirken bazıları daha da hırslandığını ve derslerinin daha iyiye gittiğini kalkanlarsa değişiklik olmadığını belirtmiştir.

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Tartışma

Bu bölümde boşanma sonucu tek ebeveynli çocuklarla ilgili bulguların ve ölüm sonucu tek ebeveynli çocuklarla ilgili bulguların tartışması ayrı başlıklar altında verilmiştir.

Boşanma Sonucu Tek Ebeveynli Çocukların Yaşam Deneyimlerine Yönelik Tartışma

Katılımcıların aile kavramına yönelik görüşleri niceliksel ve niteliksel tanımlama teması altında toplanmıştır. İlgili literatür incelendiğinde, boşanma sonrası çocukların pozitif tutum geliştirmelerinde ebeveynler arasındaki ve her bir ebeveynle çocuk/çocuklar arasındaki aile iletişimi büyük önem taşımaktadır (Garnezy & Rutter, 1983; Hetherington et al., 1989; Maccoby et al., 1993).

Katılımcıların tek ebeveynle yaşamaya yönelik görüşleri ağırlıklı olarak tek ebeveynle ilişkiye bağlı olarak teması altında toplanmıştır. Bazı araştırma sonuçlarıyla dolaylı olarak bağlantı kurulduğunda, boşanma sonrası çocukların uyum sağlamalarında, tek ebeveynin iyi bakım sağlayabilme becerisi, yeterli duygusal destek sağlayabilmesi, etkili disiplin ve gözlem becerisine sahip olması, çocuğun yaşına uygun beklentide bulunması ve tek ebeveyn-çocuk arasında güzel bir iletişimin olmasının önemi görülmektedir (Amato, 2000; Anderson & Sabatelli, 2000; Barnes, 2004; Belsky, 1990; Bunchaman vd., 1996; Krishnakumar & Buehler, 2000; Maccoby & Martin, 1983).

Katılımcıların birlikte yaşadığı ebeveynle ilişkilerine yönelik görüşleri çatışmalı ve yetersiz ilişki ve tatmin edici ilişki temaları altında toplanmıştır. Literatürde çocukların öfke ve üzüntülerini tek ebeveynle çok fazla yansıttıkları durumda ebeveynin etkili ebeveynlik becerilerini sürdürmekte zorlandığı dolayısıyla sağlıklı bir iletişim kurulamadığı vurgulanmaktadır (Hetherington, 1999; Nichols, 2013; Wallerstein & Kelly, 1980).

Katılımcıların tek ebeveynle yaşamanın avantajlarına ve dezavantajlarına yönelik görüşleri ağırlıklı olarak tek ebeveynde rol birleşmesi ve anne/baba rol beklentisi ve yetersiz destek ağı temaları altında toplanmıştır. Çoğu katılımcı tek ebeveynle gelen otorite rahatlığına ve tek ebeveynin olumlu davranışlarına odaklanmıştır. Ancak bazı katılımcılar ayrı olduğu ebeveynin eksikliğini hissettiğini ve tek ebeveynin yetersiz kaldığı durumlar olduğunu belirtmiştir. Nitekim çocuk için hem annenin hem babanın önemli kaynaklar olduğunu ortaya koyan araştırmalar mevcuttur (Amato, 1993; Furstenburg & Nord, 1987).

Katılımcıların iki ebeveyniyle bir arada yaşayan diğer çocuklarla aralarında fark görüp görmediğine yönelik görüşleri ağırlıklı olarak kıyaslamaya ihtiyaç duymama teması altında toplanmıştır. Destekleyici ve kontrol mekanizmasını iyi kullanabilen tek ebeveynle sahip olmanın (Amato, 2000; Anderson & Sabatelli, 2000; Barnes, 2004; Belsky, 1990; Bunchaman et al., 1996; Maccoby & Martin, 1983) ve boşanma sonrası yaşam biçiminde değişikliklerin olmamasının ya da az olmasının (Wadsby, 1993) çocukların iyi-oluşlarındaki olumlu katkısını vurgulayan araştırma sonuçları dolaylı olarak bu araştırma bulgusuyla paralellik göstermektedir.

Katılımcıların boşanma olduğunda neler yaşadıklarına yönelik görüşleri boşanma sürecine sürüklenen çocuklar ve boşanma sürecine hazırlanan çocuklar temaları altında toplanmıştır. Boşanma sürecine sürüklenen, ebeveynlerinin tartışmalarına tanıklık eden, arada bırakılan ya da boşanmayla ilgili açıklama yapılmayan katılımcılar hala birçok duygusal, sosyal, akademik zorluk içinde boğuşmaktadır. Bu durum bazı araştırma sonuçlarıyla da (Boyan & Termini, 1999; Brewster et al., 2011; Henry, Fieldstone & Bohac, 2009; Öngider, 2013; Sancaklı, 2014) benzerlik göstermektedir. Boşanma sürecine hazırlanan katılımcıların ise Anderson ve Sabatelli (2000)'nin belirttiği gibi, ebeveynlerin boşanma öncesi sağlıklı bir plan yapması, sınırları iyi çizmesi, sağlıklı iletişim kurabilmesi, boşanma sonrası bazı zorlukların yaşanabileceğini kabullenmesi gibi nedenlerle, boşanma sürecine ve boşanma sonrası hayatlarına uyum sağladıkları düşünülmektedir.

Katılımcıların boşanmayla nasıl başa çıktıklarına yönelik görüşleri ağırlıklı olarak ebeveyn yaklaşım tarzı alt temasında ardından kişisel kaynaklarla başa çıkma temasında toplanmıştır. Genel olarak bakıldığında, boşanma sonrası çocukların psikolojik işlevlerinin en iyi yordayıcısının velayeti alan ebeveynin (çoğunlukla anneler) psikolojik uyumu ve çocuklara sağladığı ebeveynliğin kalitesi olduğu görülmektedir (Gladding, 2012; Hetherington, 1999; Johnston, 1995; Kelly & Emery, 2003; Kline et al., 1990; Maccoby & Martin, 1983).

Katılımcıların boşanma sonrası hayatlarında neler değiştiğine yönelik görüşleri ağırlıklı olarak ilişkinin yeniden şekillenmesi alt teması, akademik ve duygusal etkiler ve yaşam tarzı değişimi temaları altında toplanmıştır. Kruk (1994)'a göre,

çocukların velayetini alamayan/almayan babaların çoğunluğu çocuklarıyla ilgilenmeyi azaltmakta ya da sürdürmemektedir (Baker, 2007; Mccoby & Minookin, 1992; Sancaklı, 2014). Velayeti alan ebeveynler de artan sorumluluklar, maddi güçlük vb. nedenlerle hem kendilerine hem çocuklarına yeterli zaman ayırmakta güçlük çekmektedir (Gladding, 2012; Nichols, 2013; Sancaklı, 2014; Yılmaz, 2002). Birçok araştırmaya göre boşanma hem velayet sahibi ebeveynlerin hem çocukların ciddi olarak yaşam standartlarının düşmesine neden olabilmektedir (Duncan & Hoffman, 1985). Bu olumsuz ekonomik şartlar nedeniyle bakım, ikamet, okul, arkadaş düzenlerinde çocuklar yıkıcı değişimlere maruz kalabilmektedir (Amato, 2001; Aydın Boylu ve Öztop, 2013; Hetherington & Kelly, 2002; Kelly & Emery, 2003; Nichols, 2013; Öngider, 2013). Bu sınırlı kaynakların da ebeveyn-çocuk arasında ciddi tartışmalara ve zayıf işbirliğine yol açabileceği belirtilmektedir (Kelly & Emery, 2003). Riala et al. (2003) de, tek ebeveynliğin çocuklarda akademik başarısızlığın nedeni olarak görülmemesi gerektiğini çünkü tek ebeveynliğin ancak başka olumsuzluklarla birleştiği durumlarda akademik başarısızlığın görülebildiğini belirtmiştir. Nitekim yapılan başka araştırmalarda da tek ebeveynliğin yanında birçok faktörün (örn. sosyo-ekonomik düzey, ebeveyn süpervizyonu; ebeveynin eğitim düzeyi) akademik başarı üzerinde etkili olduğu görülmektedir (Amato, 1991; Downey, 1994).

Ölüm Sonucu Tek Ebeveynli Çocukların Yaşam Deneyimlerine Yönelik Tartışma

Katılımcıların aile kavramına yönelik görüşleri ağırlıklı olarak destek ve dayanışma teması altında toplanmıştır. Bu bulgunun ortaya çıkmasındaki en büyük etkenin, ebeveyn ölümü sonrası aile üyelerinin daha çok birbirinden güç almaları olduğu düşünülmektedir. Nitekim ebeveyn ölümü ve beraberinde yaşanan olaylar hakkında aile iletişim örüntülerinin (Black & Urbanowicz, 1987; Furman, 1978) ve hayatta kalan ebeveynin çocukların temel fiziksel ve duygusal ihtiyaçlarını sağlama kalitesinin (Bowlby, 1980; Garnezy & Rutter, 1983; Worden, 1996; Yıldız, 2004) çocuklar üzerindeki önemli etkileri bazı araştırma sonuçlarıyla ortaya konmuştur.

Katılımcıların tek ebeveynle yaşamaya yönelik görüşleri ağırlıklı olarak ebeveynin duygusal eksikliği teması altında toplanmıştır. Literatürde de çocukların sürece uyum sağlaması için en önemli gereklilikler arasında ölen ebeveynle ilgili gerçek duygu ve düşüncelerin samimi bir şekilde paylaşılması yer almaktadır (Attepe, 2010; Black & Urbanowicz, 1987; Gladding, 2012; Osterweis et al., 1984; Pickard, 1996; Yıldız, 2004).

Katılımcıların birlikte yaşanan ebeveynle yönelik görüşleri genel tatmine dayalı

ilişki teması altında toplanmıştır. Literatürde bu araştırma sonucuyla doğrudan tutarlılık gösteren bir araştırma sonucuna rastlanmasa da Pickard (1996)'ın bir ebeveynin ölümünden sonra aile içinde paylaşılan duygusal bağın kıymet bilmeyi arttırdığına yönelik açıklamasıyla da ilişkili olduğu düşünülmektedir.

Katılımcıların tek ebeveynle yaşamaya yönelik görüşleri ağırlıklı olarak duygusal eksiklik alt teması ve aile bağlarında güçlenme teması altında toplanmıştır. Katılımcıların iki ebeveyniyle bir arada yaşayan diğer çocukları nasıl değerlendirdiğine yönelik görüşleri de ağırlıklı olarak ebeveynin duygusal eksikliği teması altında toplanmıştır. Pickard (1996) ölümün ortak geçmiş bağı yaratması nedeniyle aile üyelerini birleştirici etkiye sahip olduğunu ve zaman içerisinde aile içerisinde paylaşılan duygusal bağ ile birbirlerinin değerini daha iyi anladıklarını belirtmektedir.

Katılımcıların ölüm olduğunda neler yaşadığına yönelik görüşleri kayba yönelik tepkiler/reaksiyonlar teması altında toplanmıştır. Yas sürecinde bireylerde fiziksel, sosyal ve duygusal tepkilerin ortaya çıkabileceğini ortaya koyan araştırmalar mevcuttur (Drench, 2003; Stubenbort et al., 2001). Ebeveyn ölümünün yarattığı şok ve katılımcıların durumu kabullenme güçlüğü yaşamaları, beraberinde duygusal, fiziksel, davranışsal ve bilişsel birtakım tepkilere neden olmaktadır.

Katılımcıların ebeveyn ölümüyle nasıl başa çıktığına yönelik görüşleri ağırlıklı olarak ailesel ve çevresel destek temasında ardından doğrudan ve dolaylı başa çıkma mekanizmaları temasında toplanmıştır. Daha önceki açıklamalarda da yer aldığı üzere özellikle hayatta kalan ebeveynin (Bowlby, 1980; Gray, 1987; Harris et al., 1986; Kaffman, 1987; Osterweis et al., 1984; Raveis et al., 1999; Strength, 1991; Yıldız, 2004); diğer aile bireylerinin (Black & Urbanowicz, 1987; Pickhard, 1996; Raveis et al., 1999; Toksoy, 2005); sosyal çevrenin (Gladding, 2012; Nichols, 2013; Pickhard, 1996; Toksoy, 2005; Yıldız, 2004) desteği çocukların başa çıkma sürecini kolaylaştırmaktadır.

Katılımcıların ölüm sonrası hayatında neler olduğuna yönelik görüşleri ağırlıklı olarak ailedeki bireysel rollerin yeniden şekillenmesi alt teması, ailesel ve bireysel dinamiklerin değişimi ve ekonomik güçlük temaları altında toplanmıştır. Literatürde de ebeveyn ölümünün ardından yaşanan ekonomik güçlük, taşınma, okul değişikliği, kalan ebeveynin tekrar evlenmesi gibi birçok değişikliğin kalan aile bireylerinde uyum zorlukları yarattığı ve hayatın kişisel kontrol dışında olduğuna yönelik inançları pekiştirebildiği (Black, 1978; Cohen et al., 1977; Kaffman & Elizur, 1983; Osterweis et al., 1984; Raveis, Siegel & Karus, 1998; Worden, 1996); özellikle tek ebeveynin anne olduğu ailelerde ekonomik yoksunluk nedeniyle çocukların onarılmasıyla bu durumun geçtiği; ebeveyn ölümünü kabullenemeyen aile bireylerinde sosyal reddin görülebildiği; aile bireylerinin de ölen ebeveynin roller

akademik başarılarının düşük ve disiplin problemlerinin daha çok olduğu (Allers, 1982; Aydın Boylu ve Öztop, 2013; McLanahan, 1985); eş kaybı yaşayan ebeveynin eş desteğinden yoksun kalıp birçok sorumlulukla ve zorlukla (örn. ev işlerindeki sorumlulukların artması, çocukların bakımı) baş başa kalmasının yalnızlık, çaresizlik ve öfke yaşamasına neden olabildiği ancak kontrol duygusunun anlamında yarattığı boşluğu nasıl tamamlayacaklarına yönelik endişe yaşadığı ancak zaman içerisinde zorunluluğun da etkisiyle hem kendilerinde yeni yetenekler fark ettikleri hem de kaybedilen güveni tekrar kazandıkları belirtilmektedir (Pickhard, 1996).

Sonuç ve Öneriler

Tek ebeveynli çocukların aile yaşantılarına ilişkin duygu, düşünce, deneyimlerini ve yaşantılarına etkilerini ortaya koymak amacıyla yapılan araştırmadan elde edilen veriler ışığında, boşanmış ebeveyn çocukları arasında en dezavantajlı konumda olanlar, boşanma sürecine ebeveynleri veya bir ebeveyni tarafından hazırlanmayan, anne-baba arasındaki çatışmalara, mahkeme sürecine tanıklık eden, ayrı olduğu ebeveyniyle hiç görüşmeyen ve birlikte yaşadığı ebeveyniyle anlaşamayanlardır. Ayrı kalınan ebeveynle yeterli iletişim kurulmamasına rağmen, birlikte yaşadığı ebeveyniyle doyumlu bir ilişki yaşayan katılımcılar ise hayata karşı çok daha olumlu bir yaklaşım içindedir. En olumlu yaşam deneyimlerine sahip olanlar ise her iki ebeveyniyle olumlu bir ilişkisi olan, boşanma sonrası yaşam standartlarında önemli bir değişiklik yaşamayan ve ihtiyaçlarına ebeveynleri tarafından karşılık bulanlardır. Ölüm sonucu tek ebeveynli çocuklarda, dezavantajlı konumda olanların, sağlıklı bir yas ortamı yaşayamayan, ölüm nedeniyle hayatta kalan ebeveynin ruhsal problemlerine tanıklık eden, yeterli sosyal destek göremeyen ve ailede maddi problemler yaşayan katılımcılardır. Bu katılımcılar her iki ebeveyne sahip arkadaşlarına daha çok imrenmekte ve onların ebeveynleriyle olan paylaşımlarını dinledikçe ya da gördükçe daha çok üzülmekte ve öfkelenmektedir. En olumlu yaşam deneyimlerine sahip olanlar ise, yas sürecini sağlıklı yaşayan, hayatta kalan ebeveyni bakım ve ihtiyaçları karşılama noktasında başarılı olan, yaşam standartlarında önemli değişiklik yaşamayan, aile içi ve sosyal destek görenlerdir. Bu araştırmadan elde edilen veriler doğrultusunda şu öneriler getirilmiştir:

Kayıp türlerine göre tek ebeveynli çocukların kayıpla başa çıkmalarını kolaylaştırıcı, uyum sürecine yönelik okul temelli müdahale programları geliştirmesi; okul psikolojik danışmanlarının, okul idaresinden ve sınıf/sınıf rehber öğretmenlerinden tek ebeveynli çocuklarla ilgili bilgi edinmesi, kayıp türüne göre tek ebeveynli çocuklara yönelik hazırlanmış okul temelli müdahale programlarından yararlanması; alan çalışanlarının, kayıp/yas danışmanlığı kapsamında bireysel ve grupla psikolojik danışma uygulamalarını arttırması önerilmektedir. Bu araştırma; 2016-2017 eğitim-öğretim yılı, İstanbul ili, lise öğrencileri, boşanma ve ölüm sonucu tek ebeveynli çocukların yaşam deneyimleri ile sınırlıdır.

Kaynakça/References

- Alıcı, E. (2010). Dışavurumcu etkinliklere dayalı grupla psikolojik danışma programının ebeveyn kaybı yaşayan 9-11 yaş çocuklarının travma sonrası stres düzeyine etkisi. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Allers, R. D. (1982). Children from single parent homes. *Today's Education*, 71, 68-70.
- Amato, P. R. (1993). Children's adjustment to divorce: Theories, hypotheses, and empirical support. *Journal of Marriage and Family*, 55(1), 23-38.
- Amato, P. R. (2000). The consequences of divorce for adults and children. *Journal of Marriage and Family*, 62, 1269-1288.
- Amato, P. R. (2001). Children of divorce in the 1990s: An update of the Amato and Keith (1991) meta-analysis. *Journal of Family Psychology*, 15, 355-370.
- Anderson, S. A., & Sabatelli, R. M. (2000). Family interaction: A multigenerational perspective. Boston: Allyn & Bacon.
- ASAGEM, (2011). Tek ebeveynli aileler. Ankara: T.C. Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü Yayını.
- Attepe, S. (2010). Anne-baba kaybının çocuklar üzerindeki etkileri. *Aile ve Toplum Eğitim-Kültür ve Araştırma Dergisi*, 6(23), 23-28.
- Aydiner-Boylu, A. ve Öztop, H. (2013). Tek ebeveynli aileler: Sorunlar ve çözüm önerileri. *Sosyoekonomi*, 1, 206-220.
- Baker, P. J. (2007). Self-efficacy, co-parenting relationship, and parent satisfaction: Variables that predict paternal involvement by non-custodial fathers. University of Pittsburgh, Faculty of School Social Work.
- Balcı Çelik, S. (2011). Ergenlerin yasa karşı tutumlarının cinsiyet ve depresyon düzeyleri açısından karşılaştırılması. *İlköğretim Online*, 10(2), 735-742.
- Barnes, G. G. (1999). Divorce transitions: Identifying risk and promoting resilience for children and their parental relationships. *Journal of Marital and Family Therapy*, 25(4), 425-441.
- Barnes, G. G. (2004). Family therapy in changing times. Palgrave Macmillan.
- Belsky, J. (1990). Parental and nonparental child care and children's socioemotional development: A decade in review. *Journal of Marriage and the Family*, 52, 885-903.
- Berlinsky, E. B., & Biller, H. B. (1982). Parental death and psychological development. Lexington, MA: Lexington Books.
- Black, D. (1978). The bereaved child. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 19, 287-292.
- Black, D., & Urbanowitz, M. (1985). Bereaved children-family intervention. In J. E. Stevenson (Ed.), Recent research in developmental psychopathology. Elmsford, NY: Pergamon Press.

- Blechman, E. A. (1982). Are children with one parent at psychological risk? A methodological review. *Journal of Marriage and Family*, 44(1), 179-195.
- Bowlby, J. (1980). Attachment and loss: Loss, sadness and depression. New York: Basic Books.
- Bornstein, M. H. (2002). Handbook of parenting: being and becoming a parent. Lawrence Erlbaum Association.
- Boyan, S. B., & Termini, A. M. (1999). Cooperative parenting and divorce. Atlanta, GA: Active Parenting Publishers.
- Breier, A., Kelsoe, J. R., Kinvin, P., Beller, S., Wolkowitz, W., & Pickar, D. (1988). Early parental loss and development of adult psychopathology. *Archives of General Psychiatry*, 45, 987-993.
- Brewster, K. O., Beck, C. J. A., Anderson, E. R., & Benjamin, G. A. (2013). Evaluating parenting coordination programmes: Encouraging results from pilot testing a research methodology. *Journal of Child Custody*, 8(4), 247-267.
- Buchanan, C., Maccoby, E., & Dornbusch, S. (1991). Caught between parents: Adolescents' experience in divorced homes. *Child Development*, 62, 1008-1029.
- Burghes, L. (1994). What happens to the children of single parent families? *BMJ: British Medical Journal*, 308, 1114.
- Christ, G., Siegel, K., Mesagno, F., & Langosch, D. (1991). A preventative intervention program for bereaved children: Problems of implementation. *American Journal of Orthopsychiatry*, 61, 168-178.
- Cohen, P., Dizenhaus, I. M., & Winget, C. (1977). Family adaptation to terminal illness and death of a parent. *Social Casework*, 58, 223-228.
- Compas, B. E., & Williams, R. A. (1990). Stress, coping, and adjustment in mothers and young adolescents in single and two parent families. *American Journal of Community Psychology*, 18(4), 525-545.
- Creswell, J. W. (2016). Nitel araştırma yöntemleri: Beş yaklaşıma göre nitel araştırma ve araştırma deseni. Ankara: Siyasal Yayın Dağıtım.
- Downey, D. B. (1994). The school performance of children from single-mother and single-father families: Economic or interpersonal deprivation? *Journal of Family Issues*, 15(1), 129-147.
- Drench, M., (2003). Loss, grief and adjustment. *Magazine of Physical Therapy*, 11(6), 50-61.
- Duncan, G. J., & Hoffman, S. D. (1985). A reconsideration of the economic consequences of marital disruption. *Demography*, 22, 485-498.
- Finkelstein, H. (1988). The long-term effects of early parent death: A review. *Journal of Clinical Psychology*, 44, 3-9.
- Furstenberg Jr, F. F., & Nord, C. W. (1985). Parenting apart: Patterns of child rearing after marital disruption. *Journal of Marriage and the Family*, 893-904.
- Garmezy, N., & Rutter, M. (Eds.). (1983). Stress, coping, and development in children. New York: Mc-Graw Hill.

- Gelles, R. J. (1989). Child abuse and violence in single-parent families: Parent absence and economic deprivation. *American Journal of Orthopsychiatry*, 59, 492-501.
- Gizir, C. A. (2006). Bir kayıp sonrasında zorluklar yaşayan üniversite öğrencilerine yönelik bir yas danışmanlığı modeli. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2(2), 195-213.
- Gladding, S. T. (2012). Aile terapisi: Tarihi kuram ve uygulamaları. Ankara: Pdr Derneği Yayınları.
- Gray, R. E. (1987). Adolescent response to the death of a parent. *Journal of Youth Adolescence*, 16, 511-525.
- Guttmann, J., & Rosenberg, M. (2003). Emotional intimacy and children's adjustment: A comparison between single-parent divorced and intact families. *Educational Psychology*, 23(4), 457-472.
- Harris, T., Brown, G. W., & Bifulco, A. (1986). Loss of parent and adult psychiatric disorder: A tentative overall model. *Development and Psychopathology*, 2, 311-328.
- Henry, W. J., Fieldstone, L., & Bohac, K. (2009). Parenting coordination and court relitigation: A case study. *Family Court Review: An Interdisciplinary Journal*, 47(4), 682-697.
- Hetherington, E. M. (1989). Coping with family transitions: Winners, losers and survivors. *Child Development*, 60(1), 1-14.
- Hetherington, E. M. (1999). Should we stay together for the sake of the children? In E. M. Hetherington (Ed.), *Coping with divorce, single parenting, and remarriage* (pp. 93-116). Mahwah, NJ: Erlbaum.
- Hetherington, E. M., Bridges, M., & Insabella, G. M. (1998). What matters? What does not? Five perspectives on the association between marital transitions and children's adjustment. *American Psychologist*, 53(2), 167-184.
- Hetherington, E. M., Cox, H., & Cox, R. (1982). Effects of divorce on parents and children. In M. E. Lamb (Ed.), *Nontraditional families: Parenting and child development*. Hillsdale, NJ: Erlbaum.
- Hetherington, E. M., & Kelly, J. (2002). *For better or for worse: Divorce reconsidered*. New York: W. W. Morton.
- Hilton, J. M., & Desrochers, S. (2002). Children's behaviour problems in single parent and married-parent families. *Journal of Divorce and Remarriage*, 37(1-2), 13-36.
- Hines, A. M. (1997). Divorce-related transitions, adolescent development, and the role of the parent-child relationship: A review of the literature. *Journal of Marriage and Family*, 59(2), 375-388.
- Johnston, J. R. (1995). Research update: Children's adjustment in sole custody compared to joint custody families and principles for custody decision making. *Family and Conciliation Courts Review*, 33, 415-425.

- Kaffman, M., Elizur, E., & Gluckson, L. (1987). Bereavement reactions in children: Therapeutic implications. *Israel Journal of Psychiatry and Related Sciences*, 24(2), 65-76.
- Karakuş, S. (2003). Anne-babası boşanmış ve boşanmamış çocukların depresyon düzeylerinin incelenmesi ve okul başarısına yansımaları. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Kelly, J. B., & Emery, R. E. (2003). Children's adjustment following divorce: Risk and resilience perspectives. *Family Relations*, 52, 352-362.
- Kline, M., Johnston, J., & Tschann, J. (1990). The long shadow of marital conflict: A model of children's postdivorce adjustment. *Journal of Marriage and the Family*, 53, 297-309.
- Kruk, E. (1994). The disengaged non-custodial father: Implications for social work practice with the divorced family. *Social Work*, 39, 15-25.
- Kurt, T. (2013). Ebeveynleri boşanmış ergenlerin yılmazlık, benlik saygısı, başa çıkma ve psikolojik belirtiler arasındaki ilişkinin incelenmesi: Yılmazlığın aracı rolü. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Leve, L. D., & Fagot, B. I. (1997). Gender-role socialization and discipline processes in one and two parent families. *Sex Roles*, 36(1/2), 1-21.
- Maccoby, E. E., Buchanan, C. M., Mnookin, R. H., & Dombusch, S. M. (1993). Post-divorce roles of mothers and fathers in the lives of their children. *Journal of Family Psychology*, 7, 24-38.
- Maccoby, E. E., & Martin, J. A. (1983). Socialization in the context of the family: Parent-child interaction. In E. M. Hetherington (Ed.), *Handbook of child psychology*, Vol. 4: Socialization, personality and social development (pp. 1-101). New York: Wiley.
- McLanahan, S. (1985). Family structure and the reproduction of poverty. *American Journal of Sociology*, 90, 873-901.
- Nichols, M. (2013). Aile terapisi (O. Gündüz, Çev.) İstanbul: Kaknüs Psikoloji.
- Osterweis, M., Solomon, F., & Green, M. (Eds.) (1984). *Bereavement: Reactions, consequences and care*. Washington: National Academy Press.
- Öngider, N. (2013). Boşanmanın çocuk üzerindeki etkileri. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 5(2), 140-161.
- Pickhard, C. E. (1996). *Keys to single parenting*. Barrons Educational Series Incorporated.
- Pike, L. T. (2003). The adjustment of Australian children growing up in single-parent families as measured by their competence and self-esteem. *Childhood*, 10(2), 181-200.
- Raveis, V. H., Siegel, K., & Karus, D. (1998). Children's psychological distress following the death of a parent. *Journal of Youth and Adolescence*, 28(2), 165-180.

- Riala, K., Isohanni, I., Jokelainen, J., Jones, P. B., & Isohanni, M. (2003). The relationship between childhood family background and educational performance, with special reference to single-parent families: A longitudinal study. *Social Psychology of Education*, 6, 349-365.
- Risman, B. J., & Park, K. (1988). Just the two of us: Parent-child relationships in single-parent homes. *Journal of Marriage and the Family*, 50(4), 1049-1062.
- Rodgers, K. B., & Rose, H. A. (2002). Risk and resiliency factors among adolescents who experience marital transitions. *Journal of Marriage and Family*, 64(4), 1024-1037.
- Sancaklı, D. (2014). Boşanmış annelerin ve çocuklarının boşanma sürecine ilişkin yaşantıları. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Maltepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Senter, K. E., & Caldwell, K. (2002). Spirituality and the maintenance of change: A phenomenological study of women who leave abusive relationships. *Contemporary Family Therapy*, 24(4), 543-564.
- Strength, J. M. (1991). Factors influencing the mother-child relationship following the death of the father and how that relationship affects the child's functioning. *Dissertation Abstracts International*, 52(6-B), 3310-3311.
- Stubenbort, K., Donnelly, G. R., & Cohen, J. A. (2001). Cognitive behavioral group therapy for bereaved adults and children following an air disaster. *Group Dynamics: Theory, Research, and Practice*, 5(4), 261-276
- Toksoy, Ş. E. (2005). Liseli ergenler üzerinde ebeveyn ölümünün psikososyal etkileri. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Tremblay, G. C., & Israel, A. C. (1998). Children's adjustment to parental death. *Clinical Psychology: Science and Practice*, 5(4), 424-438.
- Türkiye İstatistik Kurumu, (2017). İstatistiklerle aile, 2016. Erişim tarihi: 12 Ocak 2017, <http://www.tuik.gov.tr>
- Uzun, Ç. (2013). Anne-babası boşanmış ve boşanmamış çocuklarda depresyon ve sosyal becerilerin değerlendirilmesi. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Arel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2008). Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri. Ankara: Seçkin.
- Yıldız, S. A. (2004). Çocuk, ölüm ve kayıp. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11, 125-144.
- Yılmaz, A. E., (2002). Boşanmış ebeveynlerin duygusal/sosyal uyumu ve psikolojik sıkıntılarının çocukla ilgili konularda algılanan güç/kontrol, algılanan sosyal destek ve demografik özelliklerden yordanması. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). ODTÜ, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Wadsby, M. (1993). Children of divorce and their parents. (Doctoral Dissertation). Linköping University.

- Wallerstein, J. S., & Kelly, J. B. (1980). *Surviving the break up: How children and parents cope with divorce*. New York: Basic Books.
- Worden, J. W. (1996). *Children in grief: When a parent dies*. New York: Guilford Press.